

Суд-иқтисодий экспертиза: бухгалтерия ҳисоботидаги одатий хатолар

Иқтисодий жиноят – ҳар қандай давлат иқтисодиёти учун катта муаммо, чунки у жуда йирик моддий зарар келтиради. Ички ишлар органлари иқтисодий жиноятларни аниқлаш ва уларга барҳам бериш чора-тадбирларини кўриб боради. Бироқ жиноят ишини қўзғатиш пайтида қилмишни тўғри баҳолашга доир қийинчиликлар юзага келади.

Иқтисодиёт соҳасидаги ҳуқуқбузарликларни бартараф этишда жиноий фаолиятни тергов қилиш жараёнида ҳужжатлаштиришни лозим даражада ташкил этиш муҳим роль ўйнайди. Бундай ҳужжатлаштиришни амалга ошириш чоғида солиқ ва бошқа назорат қилиш органлари, шунингдек суд экспертизаси муассасалари мутахассисларининг иштирокисиз иш битмайди. Мазкур муассаса ходимлари эгаллаган махсус билим ва маҳоратлар иқтисодиёт соҳасидаги жиноятларнинг келиб чиқиш ҳолатларини аниқлаш ва уларни малакали тадқиқ қилиш учун ҳолисона асосни ташкил этади. Кўрсатилган жиноятларни аниқлашда суд-иқтисодий экспертизанинг турли усуллари кенг фойдаланилади.

Экспертиза ўтказиш жараёнида хўжалик юритувчи субъектлар ишидаги суиистеъмолчиликларни фош этиш имконини берадиган бухгалтерия ҳисоби ҳужжатлари ва маълумотларини ўрганишнинг усул ва йўллари кенг фойдаланилади. Мисол учун, ҳужжатли текшириш усули арифметик усул, норматив текшириш, солиштириш, муқобил текшириш, назорат солиштируви, муфассал ҳисоб-китобдан иборат.

Иқтисодий жиноятни аниқлаш учун суд-иқтисодий экспертизанинг усул ва йўллари кенг тарзда фойдаланилади. Улар алоҳида долзарблик касб этади, чунки бозор муносабатларини шакллантириш жараёнида молиялаштириш, нарх белгилаш, тадбиркорлик, банк, ташқи иқтисодий фаолият ва солиқ солиш соҳасида суиистеъмолчиликлар анча кенг тарқалган. Суд-иқтисодий экспертизаси асосий мақсади – ҳақиқатни аниқлашга эришиш имкониятини таъминлаш керак экан, буни фуқаролик, маъмурий ва иқтисодий соҳаларда суд ишини юритишда ҳам, жиноий ишларни тергов қилиш, судда кўриб чиқишда ҳам амалга оширади.

Ҳозирги иқтисодий экспертиза олдига: нафақат камомад, қўшиб ёзиш ва

зарарларнинг миқдорий ва қиймат баҳоси, балки хўжалик операциясини (ёки умуман фаолиятни) асосланганлик, самарадорлик, меъёрий-ҳуқуқий қонун ҳужжатларига мувофиқлиги мезонлари бўйича баҳолашдек мураккаб вазифалар қўйилмоқда. Жиноятни тергов қилиш, фуқаролик, жиноий, маъмурий ва иқтисодий суд ишини юритиш доирасида фойдаланиладиган суд-иқтисодий экспертизаси ёрдамида янги фактик маълумотлар аниқланмоқда. Суд экспертизаси ёрдамида иқтисодий ҳодисалар ва жараёнлар тўғрисида олинган хулосадан фақат тадбиркорлик фаолиятининг муайян ҳолатини аниқлаш учунгина эмас, балки иқтисодий ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш учун ҳам фойдаланиш керак.

Эксперт амалиётининг таҳлили хом ашё, материаллар, пул ва бошқа қимматликларни талон-торож қилиш мақсадида фойдаланиладиган ҳисоб маълумотларини бузиб кўрсатишнинг асосий усулларини аниқлаш имконини беради. Экспертлар кўпроқ қандай ҳуқуқбузарликларга тўқнаш келадилар? Булар:

- √ зарур реквизитларнинг йўқлиги ва бирламчи ҳужжатлардаги тузатишлар;
- √ бирламчи ҳужжатлар ва ҳужжатларнинг бошқа нусхаларидаги, шунингдек бухгалтерия ҳисоби регистрларидаги маълумотларнинг мос тушмаслиги;
- √ якуний дебет ва кредит оборотларининг мувофиқ келмаслиги;
- √ бухгалтерия ҳисоби ҳужжатларида (бошланғич, шу жумладан чиқим ҳужжатларида) ташкилот муҳрлари (штамплари)нинг йўқлиги (уларнинг бўлиши мажбурий бўлган ҳолларда).

Ана шу ҳуқуқбузарликларнинг ҳаммаси «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Қонун, Бухгалтерия ҳисобида ҳужжатлар ва ҳужжатлар айланиши тўғрисидаги низом, бошқа қонуности ҳужжатларининг талабларига зиддир.

Эксперт амалиёти инвентарлашни ўтказишда йўл қўйиладиган ҳуқуқбузарликларни ҳам очиб ташлайди.

**Сариосиё туманлараро иқтисодий
суди девонхона мудир
Тошхўжаев Аббосхўжа**